

Klaudia Korzeniecka

Samodzielne macierzyństwo – wybór czy konieczność

Forum Pedagogiczne 2, 105-116

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KLAUDIA KORZENIECKA

Uniwersytet Warszawski

Warszawa (Polska)

SAMODZIELNE MACIERZYŃSTWO – WYBÓR CZY KONIECZNOŚĆ

Streszczenie: Niniejszy artykuł prezentuje zjawisko samodzielnego macierzyństwa. Opisano w nim dwie grupy samodzielnych matek: tych, które zostały samotnymi rodzicami z konieczności, w wyniku zaistnienia zdarzeń losowych oraz matki, które dokonały świadomego wyboru, aby wychowywać dziecko bez pomocy drugiego rodzica. W pracy zostało przedstawione również samodzielne macierzyństwo z perspektywy realizacji funkcji rodzicielskich. Autorka poruszyła kwestię zaspokojenia potrzeb samodzielnych matek oraz opisała warunki rozwojowe dzieci samotnych matek.

Słowa kluczowe: samodzielne macierzyństwo, samodzielne rodzicielstwo, rodzina niepełna.

Wprowadzenie

„Miłość znajduje spełnienie w rodzicielstwie” – tak pisał Jan Paweł II, mając na myśli szczęśliwe małżeństwo. Przychodzące na świat potomstwo stanowi dopełnienie miłości małżeńskiej. Tym samym prawidłowo funkcjonująca rodzina daje poczucie bezpieczeństwa dziecku, zapewniając mu warunki wzrostu. „Ciepło rodzinne, bliskość kochających osób, niczym niezastąpiona atmosfera świątecznego i powszedniego bycia razem są dla rozwoju ludzkiego wnętrza tym samym, co pokarm nieodzowny dla życia ciała”¹. Jednak nie zawsze występuje taki wzorcowy model rodziny. Obecnie wśród alternatywnych form rodziny wyróżnia się samodzielne macierzyństwo, powstałe w wyniku wyboru matki bądź w wyniku zaistniałej sytuacji.

W niniejszym artykule zostanie przybliżone zjawisko samodzielnego macierzyństwa, które w obliczu coraz powszechniej występujących alternatywnych form rodziny, stanowi ważne zagadnienie. Dokonam opisu dwóch grup samotnych matek: tych, które nie miały możliwości wpływu na sytuację samotnego macierzyństwa (zostały

¹ U. Dudziak, *Życie, rodzina, wychowanie*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2009, s. 67.

samotnymi matkami w wyniku zaistnienia zdarzeń losowych, z konieczności) oraz matki, które świadomie zdecydowały się wychowywać dziecko bez pomocy drugiego rodzica (dokonały swoistego wyboru). W pierwszej grupie samotnych rodziców Ewa Kozdrowicz stosuje podział rodzin niepełnych ze względu na przyczynę nieobecności drugiego rodzica: rodziny rozbite na skutek rozwodu, rodziny osierocone na skutek śmierci drugiego rodzica, rodziny młodych niezamężnych matek, rodziny czasowo niepełne ze względu na dłuższy pobyt rodzica za granicą, charakter pracy, pobyt rodzica w zakładzie karnym czy dłuższe leczenie w szpitalu².

Jak pokazują dane z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku, 1321 tys. samotnych matek oraz 182 tys. samotnych ojców wychowuje dzieci w wieku 0-24 lata, podczas gdy w 2002 roku było 1019 tys. samotnych matek oraz 106 tys. samotnych ojców³. „Narastający lęk przed przyszłością, spowodowany brakiem perspektyw sprzyja zjawisku tworzenia się związków alternatywnych w stosunku do tradycyjnego modelu rodziny”⁴. Zwiększająca się liczba samotnych matek i ojców stanowi następstwo dokonujących się zmian we współczesnej rodzinie.

Próba zdefiniowania samodzielnego macierzyństwa

Opisując samodzielne macierzyństwo, należy wyjść od zdefiniowania pojęcia rodzina niepełna. Kanadyjskie Stowarzyszenie Samotnych Rodziców w swoim statucie określa rodzinę niepełną jako taką, w której „jeden rodzic opiekuje się jego lub jej dziećmi w jego lub w jej domu”⁵. Dla Stanisława Kawuli rodzina niepełna stanowi również taką strukturę, w której jeden rodzic opiekuje się dziećmi swoimi lub współmałżonka, zamieszkującymi wspólnie z nim. Niepełność rodziny może powstać na skutek śmierci współmałżonka, rozwodu, nieformalnego rozejścia się małżonków, urodzenia dziecka pozamałżeńskiego⁶.

Termin „rodzina niepełna” posiada wiele synonimów: „samotny rodzic”, „rodzina niekompletna”, „rodzina zdekompletowana”, „rodzice bez partnera”, „rodzina chora”, „rozbity dom”, „rozbita rodzina”. W zależności od przyjętych kryteriów pojęcie

² Por. E. Kozdrowicz, *Sytuacja dziecka w rodzinie matki samotnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989, s. 47-64.

³ Por. L. Nowak, *Wybrane tablice dotyczące gospodarstw domowych i rodzin. Część II – NSP 2011*, dostępny na: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosc-i-mieszkan-2011/wybrane-tablice-dotyczace-gospodarstw-domowych-i-rodzin-czesc-ii-nsp-2011,23,1.html> (otwarty 30.04.2014).

⁴ M. Remisz, *Funkcje opiekuńczo-wychowawcze rodzin niepełnych i ich wspomaganie*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie Filii Akademii Świętokrzyskiej, Piotrków Trybunalski 2005, s. 27.

⁵ B. Schlesinger, *The One – Partner Family, Perspectives and Annotated Bibliography*, University of Toronto Press, Toronto 1969, s. 3.

⁶ S. Kawula, J. Bągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 328.

rodziny niepełnej jest interpretowane wieloznacznie⁷. Obecnie odchodzi się od dotychczasowej negatywnej konotacji ujęcia rodziny niepełnej jako zdeintegrowanej, patologicznej. Badaczom, jak np. Krystynie Slany zależy na ukazaniu rodziny niepełnej jako nowej formy życia rodzinnego, podkreśleniu jej różnorodności, odmiennego stylu życia⁸. W tej pracy zostanie podjęte omówienie dwóch kategorii samodzielnego macierzyństwa: z wyboru i z konieczności.

Samodzielné macierzyństwo z konieczności

Rodziny niepełne powstają najczęściej wskutek rozpadu rodziny spowodowanego rozwodem/separacją oraz w wyniku zgonu współmałżonka. Powoduje to sytuację, w której matki bądź ojcowie wychowują dzieci bez pomocy partnera. Występują również rodziny czasowo niepełne, powstałe w wyniku wyjazdu jednego rodzica za granicę bądź dłuższego pobytu w szpitalu czy więzieniu. Wyróżnić można także panny wychowujące własne dzieci (głównie nieletnie dziewczęta i zgwałcone kobiety), dla których samotne macierzyństwo rozpoczyna się z chwilą urodzenia dziecka albo i wcześniej⁹. Ten rozdział zostanie poświęcony samodzielnemu macierzyństwu z konieczności.

Rodzenie dzieci pozamałżeńskich u młodych kobiet jest następstwem osłabienia kontroli społecznej nad zachowaniami młodzieży oraz zwiększeniem ich seksualnej swobody¹⁰. W literaturze przedmiotu można spotkać opinie, iż kobiety rodzą dzieci pozamałżeńskie w konsekwencji bycia w związku z przypadkowym mężczyzną, co wynika z trybu życia, jaki prowadzi kobieta. Część urodzeń pozamałżeńskich jest konsekwencją przestępstwa. Najczęściej matki te są bardzo młode (w wieku do 19 lat, czasem do 24 lat), niedoświadczone życiowo i nieustabilizowane emocjonalnie. Niekiedy dziewczęta, wywodzące się z rodzin rozbitych lub niepełnych, których rodzic zmarł, powielają postawy wyniesione z domu. Badania pokazują, że matki tych dziewcząt zdecydowanie wcześniej rozpoczęły prokreację i również urodziły pierwsze dziecko jako nastolatki. Zatem wzorce zachowań matek są przejmowane przez ich córki¹¹. Młode matki borykają się z trudnościami w życiu rodzinnym i zawodowym. Niejednokrotnie miewają problemy z utrzymaniem nowo powstałej rodziny, ponieważ są jedynymi żywicielami, często uzyskującymi niskie dochody z pracy i innych źródeł (np. alimentów). W rodzinach młodych niezamężnych matek samot-

⁷ Por. M. Remisz, *Funkcje opiekuńczo-wychowawcze rodzin niepełnych i ich wspomaganie*, dz. cyt., s. 71.

⁸ Por. Tamże, s. 70.

⁹ Por. A. Więclawska, *Nieletnie dziewczęta samotnie wychowujące dzieci, a ich przygotowanie do radzenia sobie z ograniczeniami losu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, s. 32.

¹⁰ Por. B. Balcerzak-Paradowska, B. Konwerska, *Sytuacja społeczna i materialna matek niezamężnych*, Wydawnictwo Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1983, s. 5.

¹¹ Por. W. Wróblewska, *Nastoletnie matki w Polsce – przygotowanie do życia seksualnego*, „Problemy Rodziny” 3 (1992), s. 10.

nie wychowujących dzieci nie powstaje więź emocjonalna między dzieckiem a drugim rodzicem z powodu braku jego obecności. „Specyfiką tej grupy rodzin jest wytworzenie już od chwili urodzenia dziecka takiego schematu życia, w którym nie ma miejsca dla drugiego rodzica, najczęściej ojca. Wydaje się, że jest to czynnik silnie negatywnie wpływający na rozwój dziecka: w sposób bezpośredni – dziecko pozbawione jest osoby ojca, oraz w sposób pośredni – matka ma negatywny obraz męczyzny i właśnie taki przekazuje swojemu dziecku”¹².

Inaczej przedstawia się sytuacja rodzin niepełnych na skutek rozwodu. Wówczas sąd przyznaje opiekę nad dziećmi jednemu z rodziców, najczęściej matce. Tym samym kontakty ojca z dzieckiem ulegają ograniczeniu. Zaangażowanie ojca dziecka w wychowanie potomka może przynieść pozytywne efekty, ale czasem może wywołać trudności wychowawcze. Między rodzicami może dochodzić do walki o dziecko, która nie sprzyja atmosferze wychowania. Samodzielne matki nierzadko bywają przeciążone obowiązkami związanymi z opieką nad dzieckiem. Często są zdane same na siebie w realizacji zadań opiekuńczych. Sytuacja rozwodowa wpływa niekorzystnie na stan zdrowia całej rodziny, a przede wszystkim dzieci, u których mogą wystąpić opóźnienia w rozwoju mowy, zaburzenia psychoruchowe, psychiczne i uzależnienia¹³. Trzeba pamiętać, że konsekwencje rozwodu rodziców mogą ujawnić się u dziecka nawet po kilku/kilkunastu latach w postaci wystąpienia trudności w uczeniu się ról związanych z płcią czy zachowań społecznych. Herbert Martin nazywa to „śpiącym efektem”¹⁴. U kobiet po rozwodzie może wystąpić nadmierna koncentracja emocjonalna na dziecku. Rozwiedzione matki chcą w ten sposób wynagrodzić dziecku niepełność rodziny. Pragną poświęcić się całkowicie dziecku, które staje się najważniejszą wartością w ich życiu po rozwodzie, w momencie zerwania relacji małżeńskiej, powodującej utratę sensu życia kobiety¹⁵. Z kolei Elżbieta Adamczuk pisze, że „w warunkach rozbicia rodziny zdolności macierzyńskie mogą być znacznie obniżone. Składać się na to może odczuwane przez matkę poczucie osamotnienia. Dotyczyć ono może zarówno odpowiedzialności za losy rodziny, jak i braku seksualnego partnera. Poczucie własnego osamotnienia potęguje rozdrażnienie lub zniechęcenie – te zaś stany bywają podłożem reakcji agresywnych, zamknięcia psychicznego czy fiksacji, bywają także dążeniem do wyrównywania napięć emocjonalnych”¹⁶. Samotne macierzyństwo powstaje również w wyniku separacji. Przyczyny separacji

¹² L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994, s. 170.

¹³ Por. L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo...*, dz. cyt., s. 171.

¹⁴ H. Martin, *Emotional problems of development in children*, London Academic Press, London 1974, s. 96.

¹⁵ Por. B. Lachowska, *Samotne macierzyństwo*, [w:] *Oblicza macierzyństwa*, red. D. Kornas-Biela, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999, s. 285.

¹⁶ E. Adamczuk, *Wychowanie dzieci w rodzinach samotnych matek*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1988, s. 27.

są podobne do rozwodu, a więc następuje ona w wyniku: niezgodności charakterów, pozamałżeńskich stosunków seksualnych, nadużywania alkoholu, niechęci męża do pracy, agresywności męża, kradzieży¹⁷.

Kolejną grupę przyczyn samotnego macierzyństwa z konieczności stanowi wdowieństwo, czyli śmierć męża, która zawsze jest bardzo bolesnym przeżyciem. Przeprowadzone badania pokazują, że sytuacja rodziny owdowiałego rodzica stwarza zdecydowanie lepsze warunki rozwoju dziecka niż pozostałe typy rodzin niepełnych. Po śmierci jednego rodzica, dziecku pozostają pozytywne wspomnienia związane ze zmarłym rodzicem. Niejednokrotnie dopiero po śmierci rodzica, jest on doceniany, stawiany za wzór do naśladowania¹⁸. Dzieci z tych rodzin miewają mniejsze trudności szkolne, nie sprawiają dużych kłopotów wychowawczych w domu, a także rzadziej stwierdza się u nich zaburzenia zachowania¹⁹.

Kolejnym typem rodzin czasowo niepełnych jest rodzina z czasową nieobecnością ojca. Tymczasowo samotne macierzyństwo spowodowane wyjazdem męża za granicę stwarza lepsze warunki rozwojowe dla dziecka w porównaniu z innymi rodzinami niepełnymi, albowiem ojciec opuszcza rodzinę tylko na jakiś czas w związku z pracą, najczęściej za granicą i istnieje nadzieja na jego stały powrót do domu. Podczas nieobecności męża, całkowity ciężar prowadzenia domu i opieki nad dziećmi spoczywa na kobiecie, która często otacza dzieci nadmierną opieką, chcąc zrekompensować im nieobecność ojca. Nadopiekuńczość z jej strony może skutkować brakami w rozwoju emocjonalnym i społecznym dziecka. Istnieje też ryzyko, że wyłączna opieka matki nad dzieckiem może doprowadzić do wystąpienia zaburzeń w nabyciu przez dziecko tożsamości, samoidentyfikacji z własną płcią²⁰. Przeciążenie dodatkowymi obowiązkami domowymi matek w dalszej perspektywie czasowej może doprowadzić do wystąpienia trudności wychowawczych. Zmęczonym nadmiarem zajęć kobietom w pewnym momencie może zacząć brakować sił na kontakty z dziećmi, z którymi rozmowy mogą przybierać formę codziennie powielanych szablonów. Co więcej, „dzieci w czasie pobytu ojca za granicą ulegają wpływowi grup rówieśniczych i zewnętrznych stosunków rodziny. Nieobecność ojca, brak jego silnej ręki powoduje, że dzieciom nie wystarcza więź tylko z matką i częściowo przechodzą pod wpływ grup rówieśniczych, nie zawsze korzystny dla nich”²¹.

¹⁷ Por. J. Pielkova, *Rodzina samotnej matki jako środowisko wychowawcze*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1983, s. 41.

¹⁸ Por. J. Brągiel, *Wychowanie w rodzinie niepełnej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Opole 1990, s. 78.

¹⁹ Por. L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo...*, dz. cyt., s. 172.

²⁰ T. Kukołowicz, *Czasowo samotne macierzyństwo*, [w:] *Oblicza macierzyństwa*, red. D. Kornas-Biela, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999, s. 294.

²¹ Por. M. Jarosz, *Dezorganizacja w rodzinie i społeczeństwie*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1987, s. 85.

Samodzielne macierzyństwo z wyboru

Coraz więcej kobiet, które zrealizowały aspiracje zawodowe, osiągnęły zamierzone cele w karierze, świadomie podejmuje decyzję o samotnym macierzyństwie. Aby być w pełni szczęśliwymi, spełnionymi kobietami, potrzebują zrealizować się w roli matki, co tym samym zaspokoi ich potrzeby bliskości, miłości. „Zjawisko samotnego, niezamężnego macierzyństwa «z wyboru» ogranicza rolę mężczyzny jedynie do poczęcia dziecka, z góry przekreślając rolę jego obecności i znaczenie w rodzinie”²². Nie zawsze realizacja marzenia o posiadaniu dziecka jest łatwa. Przeszkodę może stanowić zarówno wybór odpowiedniego partnera, jak też brak możliwości naturalnego zajścia w ciążę. Wówczas kobiety decydują się na zapłodnienie in vitro bądź starają się o adopcję dziecka.

Rodziny niepełne z wyboru tworzą kobiety w średnim wieku mieszkające w miastach, o względnie dobrym wykształceniu, które są aktywne na rynku pracy i posiadają doświadczenie zawodowe. Mariola Raclaw pisze w następujący sposób o kobietach, które wybrały samodzielne rodzicielstwo: „cechuje je styl życia nastawiony na bezpośrednie kontakty międzyludzkie (tzw. «rodzinno-przyjacielskie»), czynny (nastawiony na realizację zadania), zorientowany raczej ku przyszłości (tzw. innowacyjny, cechujący się elastycznością i zdolnością do zmiany). Względnie dobre warunki bytowe tego typu rodzin nie gwarantują oczywiście braku problemów związanych np. z kwestiami opieki (brak drugiego dorosłego może generować deficyty opiekuńcze), wychowania (trauma dziecka po rozstaniu rodziców), przeciążenia obowiązkami domowymi jednego z opiekunów”²³. Anthony Giddens podobnie definiuje matki samotne z wyboru, jako „kobiety, które same postanowiły mieć dziecko bez wsparcia ze strony współmałżonka lub partnera, i których sytuacja materialna pozwala na prowadzenie gospodarstwa domowego w pojedynkę”²⁴.

Oprócz urodzeń pozamałżeńskich, gdzie kobieta już podczas ciąży postanawia, że będzie samodzielnie wychowywać dziecko (samotne macierzyństwo to akt woli matki), wiele jest przypadków, w których kobieta w wyniku owdowienia lub rozwoju świadomie wybiera samotność, nie decydując się na kolejny związek²⁵. W takiej sytuacji również mówi się o samodzielnym macierzyństwie z wyboru.

Samodzielne macierzyństwo z perspektywy realizacji funkcji rodzicielskich

Rodzina spełnia kilka istotnych funkcji, m.in. pełni funkcję materialno-ekonomiczną, seksualną, socjalizacyjno-wychowawczą, kontrolną, emocjonalno-ekspresyjną.

²² A. Więclawska, *Nieletnie dziewczęta...*, dz. cyt., s. 35.

²³ M. Raclaw, D. Trawkowska, *Samotne rodzicielstwo – między diagnozą a działaniem*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Wrocław 2013, s. 42.

²⁴ A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2010, s. 203.

²⁵ M. Raclaw, D. Trawkowska, *Samotne rodzicielstwo...*, dz. cyt., s. 42.

syjną²⁶. Powstanie niepełnej rodziny wiąże się z naruszeniem podstawowych funkcji rodziny, w której zaczyna brakować stabilizacji i bezpieczeństwa, zachwianiu ulega autorytet samego rodzica, może wystąpić nadopiekuńczość ze strony matki, niepełna opieka lub jej całkowity brak²⁷.

Wychowywanie dziecka przez kobietę bez pomocy partnera stanowi dość trudną formę realizacji macierzyństwa, które staje się mniej korzystne z wychowawczego punktu widzenia. Brak ojca w rodzinie niepełnej powoduje budowanie niepełnowartościowej wizji rodziny w oczach dziecka²⁸. Co więcej, cały ciężar wychowania spada na ramiona matki, która musi sprostać temu zadaniu. Często kobiety doświadczają przeciążenia, kłopotów finansowych oraz mają trudności w zorganizowaniu i zapewnieniu opieki nad dzieckiem na czas swojego pobytu w pracy. Matki samotnie wychowujące dzieci nie są także w stanie poświęcić córkom/synom wystarczającej ilości czasu, aby pomóc im w lekcjach, dlatego też dzieci z rodzin niepełnych borykają się o wiele częściej z problemami w szkole²⁹. Poza tym dzieci miewają trudności w relacjach interpersonalnych z rówieśnikami, zachowując się agresywnie czy też przyjmując postawy bezradne, załęknięcia, uzależnienia od innych osób, czy też popadając w depresję³⁰. Zachowania agresywne ze strony dzieci z rodzin niepełnych są wynikiem niezaspokojonych potrzeb dziecka: miłości, przynależności, uznania i mają na celu zwrócenie na siebie uwagi rodzica³¹.

Samodzielne macierzyństwo a zaspokojenie potrzeb rodziców

Samotne macierzyństwo mocno obciąża matki, które miewają problemy z zaspokojeniem własnych potrzeb. Chroniczny brak czasu, niezbyt dobra sytuacja finansowa, brak zaufanych ludzi w najbliższym otoczeniu oraz wiele innych czynników składa się na to, że samotnym matkom trudno osiągnąć realizację ostatniego szczebla w piramidzie potrzeb Masłowa: potrzeby samorealizacji, która uczyniłaby ich ludźmi spełnionymi i szczęśliwymi. Katarzyna Kosińska-Dec pisze: „zerwanie relacji małżeńskiej kobiety wywiera skutki na jej zdrowie fizyczne, psychiczne, na jej obraz siebie, sposób zaspokajania przez nią podstawowych potrzeb, np. potrzeby bliskości,

²⁶ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań 2003, s. 26.

²⁷ Por. H. Cudak, *Szkice z badań nad rodziną*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1995, s. 57.

²⁸ Por. R. Pawłowska, E. Jundziłł, *Pedagogika człowieka samotnego*, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk 2006, s. 70.

²⁹ Por. J. Pielkova, *Rodzina samotnej...*, dz. cyt., s. 120.

³⁰ Por. B. Zienkiewicz, *Niepowodzenia szkolne i zaburzenia w rozwoju społecznym uczniów w młodszym wieku szkolnym wywodzących się z rodzin rozbitych*, [w:] *Problemy współczesnej patologii społecznej*, red. B. Urban, Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998, s. 101-110.

³¹ Por. E. Adamczuk, *Wychowanie dzieci...*, dz. cyt., s. 78.

bezpieczeństwa, a także na jej życie zawodowe i towarzyskie³². W wyniku zerwania relacji małżeńskiej na skutek rozwodu czy śmierci małżonka kobiety muszą udzielać wsparcia dzieciom, które przeżywają swoisty dramat rozstania z ojcem. Sytuacja ciągłego przeciążenia fizycznego i psychicznego powoduje, że matki coraz bardziej odczuwają samotność. Brakuje im bliskiej, zaprzyjaźnionej osoby, z którą mogłyby porozmawiać o problemach, która mogłaby wesprzeć w trudnych chwilach. Nierzadko kobiety po rozwodzie mają poczucie własnej życiowej porażki. Dodatkowo obawiają się, czy sprostają trudom samotnego wychowania dziecka i będą w stanie zaspokoić potrzeby rozwojowe swoich dzieci³³.

W przypadku kobiet po rozwodzie, które samotnie wychowują dziecko istnieje niebezpieczeństwo, że kobiety mogą wpaść w „pułapkę podwójnej regresji”³⁴, czyli może nastąpić regresja do spraw własnego dziecka i regresja do roli niezaradnego dziecka własnych rodziców. Kobiety, które dotychczas wspólnie z mężem podejmowały decyzje i sprawowały opiekę nad dziećmi, nagle po rozstaniu z ojcem dziecka, muszą stać się samodzielne we wszystkich czynnościach opiekuńczych i decyzyjnych. Często prowadzi to do sytuacji, w której samotne matki ograniczają swoje życie do zaspokajania potrzeb dziecka, przez co niejednokrotnie ograniczają dotychczasowe kontakty społeczne. Rodzice samotnych matek, chcąc pomóc swym córkom w wychowaniu dzieci, zaczynają wyręczać je w obowiązkach domowych, zastępować w opiece nad dziećmi, co skutkuje uzależnieniem się samotnych kobiet od pomocy rodziców oraz prowadzi do utraty autonomii³⁵.

Inaczej przedstawia się sytuacja matek, które podjęły świadomą decyzję o samotnym macierzyństwie. Dobra sytuacja życiowa, w której znajdują się te kobiety, pozwala im zapewnić poczucie bezpieczeństwa socjalnego, zaspokoić potrzeby egzystencjalne, a także cieszyć się przynależnością do różnych grup. W tym wypadku zaspokajanie własnych aspiracji odbywa się kosztem dziecka, które przychodząc na świat zostaje pozbawione możliwości dorastania w pełnej rodzinie: z matką i ojcem. W postawie takich matek można dostrzec egoizm, kobiety te bowiem, dążąc do zaspokojenia potrzeby samorealizacji, decydują się na samodzielne wychowywanie dzieci.

Warunki rozwojowe dzieci samotnych matek

Dziecko wychowujące się tylko z jednym rodzicem w każdym typie rodziny niepełnej jest pozbawione modelowych wzorców życia rodzinnego. W rodzinie, w któ-

³² Por. K. Kosińska-Dec, *Ci, którzy zostają*, [w:] *Rozwód? Czy się rozwodzić, jak się rozwodzić, co po rozwodzie?*, red. A. Pohorecka, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 1994, s. 62-89.

³³ Por. B. Lachowska, *Samotne macierzyństwo*, dz. cyt., s. 281.

³⁴ M. Beisert, *Psychologiczna sytuacja kobiet rozwiedzionych*, [w:] *Humanistyka i płeć. Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*, red. J. Mikulska, E. Pakszys, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1995, s. 53.

³⁵ Por. Tamże, s. 54.

rej jest obecna zarówno matka, jak i ojciec, „dziecko uczy się naśladować to, jak rodzice traktują siebie nawzajem i jaki mają stosunek do niego, a potem wykorzystują te doświadczenia we własnym małżeństwie. Dziecko naśladuje te wzorce, z którymi jest silnie związane emocjonalnie, czyli przede wszystkim rodziców. Bierze przykład z ich postępowania, uczy się gestów miłości, sposobów oceniania i wartościowania”³⁶. Jeśli rodzina prawidłowo funkcjonuje, chłopiec ma możliwość uczenia się swojej przyszłej roli męża poprzez naśladowanie ojca, z kolei dziewczynka może podpatrywać matkę i tym samym przygotowywać się do roli żony. W przypadku rodzin samotnych matek, dziecko nie naśladuje ojca, co może prowadzić do niedojrzałości zarówno emocjonalnej, jak i psychicznej, utrudniając tym samym kontakty interpersonalne³⁷. Dziecko pozbawione jest właściwego wzorca rodziny, który stanowi podstawę uczenia się ról społecznych.

Wychowanie dziecka bez ojca wiąże się także z nadmierną identyfikacją syna z matką, co zdecydowanie utrudnia chłopcu utożsamianie się z własną płcią. W konsekwencji prowadzi do problemów z przyjęciem na siebie roli męskiej. Model rodziny, w którym występują oboje rodzice, stwarza możliwość „identyfikacji na krzyż” córki z ojcem i chłopca z matką. Utrzymanie właściwego poziomu identyfikacji może przynieść dzieciom korzyść w postaci lepszego przygotowania do pełnienia roli męża/żony i rodzica w późniejszym wieku³⁸.

Ważny jest też wpływ wzoru matki i ojca na dzieci. W odróżnieniu od naśladowania i identyfikacji, dziecko nie kopiuje wszystkich zachowań rodziców, ale potrafi odczytywać ich znaczenie i umiejętnie odnosić się do własnej osobowości. Dzięki procesowi modelowania dziecko nabywa modele ról małżeńskich i rodzicielskich. Oczywiście w rodzinie niepełnej proces modelowania będzie przebiegał inaczej niż w pełnej rodzinie, ponieważ brakuje w nim jednego z rodziców³⁹.

Podsumowanie i wnioski

W obliczu dokonujących się zmian we współczesnej rodzinie, przede wszystkim ciągłego przybywania samodzielnych matek, warto zastanowić się, jak można rekompensować dziecku brak ojca. Istnieje możliwość dostarczenia dziecku odpowiednich wzorców męskości. W rodzinie niepełnej, w której syn wychowywany jest jedynie przez matkę, może naśladować mężczyzn innych niż ojciec, a więc wujka, dziadka, nauczyciela. Z pewnością nie zastąpi to całkowicie pozycji ojca w rodzinie, ale częste kontakty z tymi osobami pozwolą dziecku obserwować, jaką rolę pełni mężczyzna w życiu.

³⁶ A. Dudak, *Samotne ojcostwo*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2006, s. 64.

³⁷ Tamże, s. 64.

³⁸ Tamże, s. 65.

³⁹ Tamże, s. 67.

Reasumując, matki samodzielnie wychowujące dzieci doświadczają trudów macierzyństwa każdego dnia. Aby jednak macierzyństwo kobiet nie było osamotnione, można wesprzeć je w trudnej sytuacji, a także zapobiegać powstawaniu niekorzystnych zjawisk w rodzinie. Sporo zależy od polityki państwa, która umożliwi profesjonalistom podejmowanie odpowiednich działań na rzecz samotnych rodziców.

Obecnie problematyką samotnego macierzyństwa zajmuje się małe grono badaczy. Niewiele jest badań prowadzonych w tym temacie, a staje się on w polskim społeczeństwie coraz powszechniejszy. Aktualnie w literaturze można spotkać opisy normatywnego modelu rodziny. Dostrzegam zatem potrzebę zbadania doświadczeń samodzielnych matek, które wychowują dzieci bez ojca.

Bibliografia

- Adamczuk E., *Wychowanie dzieci w rodzinach samotnych matek*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1988.
- Balcerzak-Paradowska B., Konwerska B., *Sytuacja społeczna i materialna matek niezamężnych*, Wydawnictwo Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1983.
- Beisert M., *Psychologiczna sytuacja kobiet rozwiedzionych*, [w:] *Humanistyka i płeć. Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*, red. J. Mikulska, E. Pakszys, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1995.
- Brańpiel J., *Wychowanie w rodzinie niepełnej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Opole 1990.
- Cudak H., *Szkice z badań nad rodziną*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1995.
- Dudak A., *Samotne ojcostwo*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2006.
- Dudziak U., *Życie, rodzina, wychowanie*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2009.
- Dyczewski L., *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994.
- Giddens A., *Socjologia*, PWN, Warszawa 2010.
- Jarosz M., *Dezorganizacja w rodzinie i społeczeństwie*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1987.
- Kawula S., Brańpiel J., Janke A.W., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.
- Kosińska-Dec K., *Ci, którzy zostają*, [w:] *Rozwód? Czy się rozwodzić, jak się rozwodzić, co po rozwodzie?*, red. A. Pohorecka, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 1994.
- Kozdrowicz E., *Sytuacja dziecka w rodzinie matki samotnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989.

- Kukołowicz T., *Czasowo samotne macierzyństwo*, [w:] *Oblicza macierzyństwa*, red. D. Kornas-Biela, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999.
- Lachowska B., *Samotne macierzyństwo*, [w:] *Oblicza macierzyństwa*, red. D. Kornas-Biela, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999.
- Martin H., *Emotional problems of development in children*, London Academic Press, London 1974.
- Nowak L., *Wybrane tablice dotyczące gospodarstw domowych i rodzin. Część II – NSP 2011*, dostępny na: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/narodowy-spis-powszechny-ludnosc-i-mieszkan-2011/wybrane-tablice-dotyczace-gospodarstw-domowych-i-rodzin-czesc-ii-nsp-2011,23,1.html> (otwarty 11.07.2014).
- Pawłowska R., Jundziłł E., *Pedagogika człowieka samotnego*, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk 2006.
- Pielkova J., *Rodzina samotnej matki jako środowisko wychowawcze*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1983.
- Raław M., Trawkowska D., *Samotne rodzicielstwo – między diagnozą a działaniem*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Wrocław 2013.
- Remisz M., *Funkcje opiekuńczo-wychowawcze rodzin niepełnych i ich wspomaganie*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie Filii Akademii Świętokrzyskiej, Piotrków Trybunalski 2005.
- Schlesinger B., *The One – Partner Family*, Perspectives and Annotated Bibliography, University of Toronto Press, Toronto 1969.
- Tyszka Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Więclawska A., *Nieletnie dziewczęta samotnie wychowujące dzieci, a ich przygotowanie do radzenia sobie z ograniczeniami losu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- Wróblewska W., *Nastoletnie matki w Polsce – przygotowanie do życia seksualnego*, „Problemy Rodziny” 3 (1992).
- Zienkiewicz B., *Niepowodzenia szkolne i zaburzenia w rozwoju społecznym uczniów w młodszym wieku szkolnym wywodzących się z rodzin rozbitych*, [w:] *Problemy współczesnej patologii społecznej*, red. B. Urban, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998.

SINGLE MOTHERHOOD – CHOICE OR NECESSITY

Abstract: The paper describes an issue of single motherhood. It provides information about two groups of single mothers: mothers by choice and those out of necessity. The author draws attention to the role of mother. Additionally, the work presents a parental needs satisfaction analysis and describes the developmental conditions of upbringing children in incomplete families.

Key words: single motherhood, single parent families, incomplete families.

Kludia Korzeniecka – absolwentka Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, doktorantka w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. E-mail: kludynka.korzeniecka@gmail.com